

**ТОШКЕНТ ВОҲАСИ АҲОЛИСИНИНГ ТУРМУШ ТАРЗИ
ВА МОДДИЙ МАДАНИЯТИ (БУРҒУЛУҚ ВА ҚОВУНЧИ
АРХЕОЛОГИК КОМПЛЕКСЛАРИ МИСОЛИДА)**

<https://doi.org/10.53885/edinres.2022.10.10.038>

Жумагулов Анвар Бахтиёр ўгли,

*ЎзФА Миллий археология маркази Биоархеология бўлими кичик
илмий ходими*

АННОТАЦИЯ. Ушбу мақолада Бурғулуқ ва Қовунчи археологик ёдгорликларида олиб борилган тадқиқотлар натижасида топилган моддий маданият наъмуналари орқали милoddан аввалги I мингйиллик ва милodий аср бошларида Тошкент воҳаси аҳолисининг турмуш тарзи тарихий реконструкция қилинган.

Калит сўзлар: Тошкент воҳаси, Бурғулуқ маданияти, Қовунчи маданияти, археологик тадқиқотлар, моддий маданият, аҳоли турмуш тарзи.

**ОБРАЗ ЖИЗНИ И МАТЕРИАЛЬНАЯ КУЛЬТУРА
НАСЕЛЕНИЯ ТАШКЕНТСКОГО ОАЗИСА (НА ПРИМЕРЕ
АРХЕОЛОГИЧЕСКИХ КОМПЛЕКСОВ БУРБУЛУК И
КОВУНЧИ)**

Жумагулов Анвар Бахтиёр угли,

*Национальная археология УзФА центр Отдел биоархеологии,
младший научный сотрудник*

АННОТАЦИЯ. В данной статье образ жизни жителей Ташкентского оазиса в I тысячелетии до нашей эры и начале нашей эры исторически реконструируется по образцам материальной культуры, обнаруженным в результате исследований, проведенных в археологических памятниках Бурбулук и Ковунчи.

Ключевые слова: Ташкентский оазис, бурбулукская культура, бахчевая культура, археологические исследования, материальная культура, образ жизни населения.

**LIFESTYLE AND MATERIAL CULTURE OF THE
POPULATION OF TASHKENT OASIS (EXAMPLE OF
ARCHAEOLOGICAL COMPLEXES OF BURBULUQ AND
KOVUNCHI)**

Jumagulov Anvar Bahtiyor ugli,

*UzFA National Archeology center Department of Bioarchaeology junior
researcher*

ANNOTATION. In this article, the lifestyle of the inhabitants of the Tashkent oasis in the 1st millennium BC and the beginning of the AD is historically reconstructed through the material culture samples found as a

result of the research conducted in the archaeological monuments of Burguluq and Qovunchi.

Key words: Tashkent oasis, Burguluq culture, Melon culture, archaeological research, material culture, lifestyle of the population.

КИРИШ. Мил.авв. I минг йилликда аҳоли кўчманчилар сифатида изоҳланишига қарамай, Тошкент водийсининг Оҳангарон ва Чирчик воҳалари манзилгоҳларида ўтроқлашган аҳоли чорвачилик ва суғорма деҳқончилик билан шуғулланиб Бургулик (Бурканлик) маданияти соҳиблари ҳисобланган[1]. Бу маданият ғарбда то Зарафшон тоғларининг жанубий тизмаларигача, шарқда эса Хитойгача чўзилган ҳудудлардаги маданиятлар билан биргаликда мавжуд бўлиб, Шарқий Туркистон ҳудудларидан очилган Чаухугоу маданияти бу минтақаларнинг қадимги даврлардан бошлаб алоқалар қилганлигини кўрсатади[2].

АСОСИЙ ҚИСМ. Бургулуқ археологик комплекси даврий хронологик чегараси милоддан аввалги IX-III асрларни ўз ичига олади. Ушбу археологик комплекс биринчи навбатда сўнгги бронза ва илк темир даври билан боғлиқ. Унинг сўнгги босқичида эса воҳанинг шаҳар маданияти шаклланади. Ушбу археологик комплексга тегишли дастлабки топилмалар 1934 йилда Г. В. Григорьев томонидан Қовунчитепа кўхна шаҳрининг куйи қатламларидан топилган. Бироқ унинг алоҳида маданият эканлиги 1940 йилда А. И. Тереножкин томонидан Бургулуқсой бўйлаб ўтказилган археологик қазишма ишлари натижасида аниқланган. Кейинчалик Бургулуқ маданиятига тегишли топилмалар Шоштепа ва Қулоқчинтепа ёдгорликларида ҳам аниқланган. Бургулуқ маданиятига тегишли ёдгорликларнинг асосий қисми Оҳангароннинг ўрта оқими бўйлаб, Тўябўғиз сув омбори ҳавзасидан аниқланган. Дастлабки манзилгоҳ 1971 йилда В. И. Спришевский томонидан аниқланиб, унинг даврий санаси милоддан аввалги IV-III асрлар билан белгиланган. 1972 йилда эса Бургулуқ маданиятига тегишли ёдгориликларнинг ўрганилиши давом эттирилган. 1976-1977 йилларда эса Қовунчитепа ёдгорлигининг ўрганилиши давом эттирилган. 1978 йилда эса Шоштепа ёдгорлигида қазишма ишлари қайта тикланган. Дастлабки Бургулуқ археологик комплекси Тўябўғиз сув омбори ҳавзасидан топилиб, унга 11 та манзилгоҳни мисол қилиб келтиришимиз мумкин. Ундаги маданий қатламларнинг қалинлиги 2,7 метрни ташкил этади. Археологик тадқиқотлар натижасида Бургулуқ маданияти 2 та босқичга бўлинади.

Биринчи босқичнинг даврий санаси милоддан аввалги IX-VII асрларни ўз ичига олади.

Иккинчи босқичнинг даврий санаси милоддан аввалги VI-III асрларни ўз ичига олади.

Тошкент воҳасида металга ишлов бериш анъанаси Бургулик

маданиятига оид қатламлардан топиб ўрганилган. Бу даврга оид манзилгоҳларни қазिश жараёнида бронзадан ишланган турли хил меҳнат қуроллари ва қурол-яроғлар аниқланган. Улардан икки қулоқли белт (болта), ўроқ, пичоқ, игна қошиқ, баргсимон камон ўқларининг учлари, найза учлари ва ханжарлардан иборат. Бу турдаги буюмлар Тошкент канали, Туябўғиз сув омбори ҳудудидаги Бурғулик маданиятига оид ёдгорликлар ва бошқалар топиб ўрганилган[3]. Шунингдек, Бурғулик маданиятига оид манзилгоҳлардан топиб ўрганилган сопол идишларнинг бир қисми мато қолипда ишланган уларнинг излари сопол бўлакчаларида сақланган. Бундан ташқари бу даврга оид қатламлардан тошдан ясалган урчуқбошлар, суякдан ясалган турли хил буюмлар топиб ўрганилган[4]. Қанқанинг куйи қатламида Бурғулик маданиятига оид ер тўла шаклидаги уй-жойларнинг ўрни аниқланиб бевосита шаҳар уларнинг устида шаклланган[5]. Маълумки, Бурғулик маданияти мил. авв. IX асрларда шаклланган бўлиб, у асосан Оҳангарон дарёсининг куйи ва ўрта оқимларида шаклланиб, кейинги босқичда Чирчиқ дарёси оқими ҳудудларида ҳам ривожланган. Антик шаклланган кўпгина шаҳарлар Бурғулик маданиятига оид манзилгоҳларнинг давомида ривожланган[6].

Демак, Тошкент воҳасида ҳунармандчиликнинг дастлабки шакллари мил. авв. I минг йилликнинг бошларидан шакллана бошлаган. Ҳунармандчиликда металга ишлов бериш асосий ўрин тутиб, бевосита бу соҳанинг ривожланишида Чотқол-Қурама тоғларидаги тоғ-кон маданиятлари муҳим аҳамиятга эга бўлган[7].

Бурғулик маданиятининг сўнгги босқичида воҳанинг жануби-ғарбида, ярим ертўлаларда, табиий асосларда мустаҳкам қалъаси ва қалъа деворлари ҳамда бўртиб чиққан айлана шаклдаги миноралари бўлган, шунингдек, хандақлар билан ҳимояланган шаҳар пайдо бўлади. Унинг девор ва миноралари тўғриворчак шаклдаги хом ғишт ва пахса блокларидан қад кўтарган. Шаҳарнинг режаси ва ғиштлар ўлчами, ҳимоя иншооти услублари, минора ва буржлар шакллари, маданий қатламдаги сопол буюмлар - буларнинг барчаси қадимги деҳқончилик маданияти, ғарб антик меъморчилиги билан ёки, эллинизм даври минтақалари билан, биринчи галда Сўғд меъморчилиги билан ўхшашлик топади. Самарқанд Сўғдининг илк урбанизацияси масалалари билан шуғулланар экан М.Исомиддинов ва К. Рапенлар ғиштлар ривожланиш босқичларини махсус ўрганиб чиқиб, айнан Канқада мавжуд бўлган шакллар эллинизм даврига оидлигини таъкидлайдилар[8]. Антик давр Хоразм қурилиш услубларининг эволюцияси ҳам айнан мана шу хронологияни беради[9]. Бу ҳолат бизга қадимги шаҳарни манбаларда эслатилган, мил.авв. IV-III асрнинг бошларига оид Яксарорти Антиохияси билан боғлашга

асос бўлди[10]. Бу айнан тадқиқотчиларнинг баҳсларига сабаб бўлган урбанизациянинг эллинистик кўриниши эди.

Қовунчи археологик комплекси. Ушбу археологик комплекснинг даврий санаси милоддан аввалги II—милодий VI асрнинг бошлари билан белгиланади. Қовунчи маданиятига тегишли дастлабки ёдгорликлар 1934 йилда Г.В. Григорьев томонидан аниқланган. Ҳозирги кунга қадар Қовунчи маданиятига тегишли 101 та ёдгорлик аниқланган бўлиб, уларнинг ичидан бизнинг эътиборимизни тортадиган ёдгорликлар Қовунчитепа, Чордара, Қанқа, Кавардан ҳисобланади. Г. В. Григорьев қовунчи маданиятини икки босқичга бўлади.

1. Қовунчи I

2. Қовунчи II

Кейинчалик эса баъзи археологлар ушбу маданият асосида Жун маданиятини аниқлашган. Бироқ баъзи археологлар эса ушбу маданиятни Қовунчи III босқичи билан белгилашади. Г. В. Григорьев Қовунчи I босқичининг дастлабки қатламларидан темирдан ишланган қуролларнинг аниқланмаганлиги боис, унинг даврини сўнгги бронза асри билан белгилайди, яъни милоддан аввалги II минг йилликнинг охири ва I минг йилликнинг бошлари. Қовунчи II босқичи эса милоддан аввалги I минг йилликнинг ўрталари билан белгиланади. А. И. Тереножкин ва С. П. Толстов ушбу даврий санани қайта таҳлил қилишган. А. И. Тереножкин дастлаб ушбу археологик комплекснинг даврий санасини милодий I минг йиллик билан, Қовунчи II босқичини эса милодий II—IV асрлар билан белгилайди. Т. Г. Обулдуева эса Қовунчи маданиятини эрамизнинг бошлари билан белгилайди. Қовунчи маданияти Бурғулук маданияти ўрнида шаклланган. Қовунчи маданияти меъморчилигида паҳса ва ҳом ғиштлардан қурилган аҳоли турар жойлари, саройлар ва диний характердаги иншоотлар ҳос ҳисобланади. Бактрия, Сўғд, Хоразмда меъморчиликда ўлчамлари антик даврга ҳос ғиштлардан фойдаланилса, бу ерда эса ўлчамлари 46-52x23x26-9-12 см бўлган, йирик тўғри бурчак шаклидаги ғиштлардан фойдаланилади. Қовунчи I босқичи меъморчилик анъаналари юқори даражада тараққий этган маданият сифатида эътироф этилади.

Қовунчи топилмалари Тошкент воҳаси ҳудудидаги 1010 та ёдгорликда аниқланган ва улар ичидаги энг маълум бўлган ёдгорликлар Қовунчитепа, Чордара, Қанқа ва Кавардан ёдгорликларидир.

ХУЛОСА. Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, милоддан аввалги I-мингйиллик ва милодий аср бошларида Тошкент воҳаси аҳолисининг турмуш тарзи, ижтимоий ҳаёти ва моддий маданиятини аниқ равшан ёритиш учун Бурғулук ва Қовунчи археологик ёдгорликлари муҳим аҳамият касб этади. Сабаби, кўрсатилган даврдаги энг йирик маданият

ҳисобланган Қовунчи маданияти вакиллари нафақат Тошкент воҳасига, балки бутун Ўрта Осиё моддий маданиятига ўз таъсирини кўрсата олган.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. Дуке Х. Туябугузские поселения Бургулюкской культуры. Т., 1982.
2. Буряков Ю.Ф. Генезис и динамика развития материальной культуры бассейна Сырдарьи (проблемы взаимосвязи земледельцев и скотоводов) *International Journal of Central Asian Studies*. Vol. 9/ Seoul, 2004, P. 315-318
3. Древняя и средневековая культура Чача. Т., 1979, стр. 45.; Древности Туябугуза. Т., 1978, стр 63.; Дуке Х Туябугузские поселения Бургулюкской культуры. Т., 1982, стр. 51-54; Буряков Ю.Ф, Кошеленко Г.А. Ташкентский оазис. Бургулюкская культура.// Древнейшие государства Средней Азии и Кавказа. М., “Наука”. 1985, стр. 199.
4. Древности Туябугуза. Т., 1973, стр.69; Дуке Х. Туябугузские поселения Бургулюкской культуры. Т., 1982, стр.85
5. Древний и средневековый город Восточного Мавераннахра. Т., 1990, стр. 118
6. Древности Туябугуза. Т., 1973, стр.93-104; Буряков Ю.Ф., Дадабаев Г. Памятники античного времени в Ташкентском оазисе // ИМКУ, 1973, №10
7. Горное дело и металлургия средневекового Илака V-нач. XIII вв. М.,1974
8. Исомиддинов М., Рапен К. Городище Коктепа и некоторые вопросы ранней урбанизации Самаркандского Согда. // Средняя Азия: археология, история, культура. М., 2000. С. 204
9. Вишневская О.А., Рапопорт Ю.А. Городище Кюзели-гыр. К вопросу о раннем этапе истории Хорезма. // ВДИ. 1997. № 2. С. 150-173.
10. Буряков Ю.Ф. Генезис и динамика развития... -Т., 1982, с. 103-106.